

СУДОВІ ОРГАНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ НИМИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

JUDICIAL AUTHORITIES AND ASSETS OF THEIR LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES

Куліш А.М., д.ю.н., заслужений юрист України, професор,
директор Навчально-наукового інституту права
Сумський державний університет

Миргород-Карпова В.В., к.ю.н.,
старший викладач кафедри адміністративного,
господарського права і фінансово-економічної безпеки
Сумський державний університет

Мурач Д.В., студент III курсу
Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-методологічних проблем сучасної юриспруденції – дослідженню особливостей здійснення правоохоронної діяльності органами судової влади. Першочергово авторами проаналізовано механізм взаємодії представників окремих гілок влади та виділено спосіб впливу суду на представників інших гілок влади. Також, у результаті аналізу показано, що представники різних гілок влади мають спільні правові характеристики. Однією з таких характеристик є спільна мета, що притаманна категорії правоохоронної діяльності. Досліджено думки окремих науковців та виявлено сталу тенденцію в академічному середовищі до визначення правоохоронної діяльності як такої, що має місце у практиці більшості органів державної влади. Таким чином, визначено і обґрунтовано зв'язок судової гілки влади з правоохоронною діяльністю.

Автори приходять до висновку, що органи судової гілки влади у своїй діяльності прямо чи опосередковано реалізують ключові завдання правоохоронної діяльності. Як наслідок, специфічні ідентифікуючі ознаки правоохоронної діяльності знаходять своє місце в механізмі здійснення судовими органами своїх повноважень. У відповідності до цього авторами виділено та описано фундаментальні особливості реалізації правоохоронної діяльності органами судової влади залежно від форми судочинства. Велику увагу приділено дослідженню діяльності Конституційного Суду України. Відтак, визначено, що особливість здійснення правоохоронної діяльності Конституційним Судом України полягає у наявності в нього унікальної методології визначення (оцінювання) конституційності нормативних актів як специфічного методу реалізації мети правоохоронної діяльності. У роботі визначено, що суди I, II та III інстанції, вчиняючи правосуддя та виносячи, ґрунтуючись на його результатах, логічний вирок, виконують одне із завдань правоохоронної діяльності, а значить опосередковано та у специфічний спосіб здійснюють її.

Ключові слова: судові органи, правоохоронна діяльність, правоохоронна функція суду, правоохоронна діяльність суду.

The article is devoted to the coverage of one of the current theoretical and methodological problems of modern jurisprudence – the study of the peculiarities of law enforcement activities of the judiciary. First of all, the authors analyzed the mechanism of interaction between representatives of certain branches of government and identified a way for the court to rise to representatives of other branches of government. Also, the analysis shows that representatives of different branches of government have common legal characteristics. One of these characteristics is the common goal inherent in the category of law enforcement. The opinions of individual scholars have been studied and a steady tendency in the academic environment to define law enforcement as such, which takes place in the practice of most public authorities, has been revealed. Thus, the connection of the judiciary with law enforcement is determined and substantiated.

The authors come to the conclusion that the judicial branch of government in its activities directly or indirectly implements the key tasks of law enforcement. As a result, specific identifying features of law enforcement find their place in the mechanism of judicial exercise of their powers. In accordance with this, the authors highlighted and described the fundamental features of the implementation of law enforcement activities by the judiciary, depending on the form of proceedings. Much attention is paid to the study of the activities of the Constitutional Court of Ukraine. Therefore, it is determined that the peculiarity of law enforcement activities by the Constitutional Court of Ukraine is that it has a unique methodology for determining (assessing) the constitutionality of regulations as a specific method of achieving the purpose of law enforcement. The paper determines that the courts of I, II and III instances, administering justice and passing a logical sentence based on its results, perform one of the tasks of law enforcement, and therefore indirectly and in a specific way carry it out.

Key words: judicial bodies, law enforcement activity, law enforcement function of court, law enforcement activity of the court.

Стаття 6 Конституції України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР визначає фундаментальний поділ державної влади в Україні на законодавчу, виконавчу та судову [1]. Кожна з цих гілок влади має свої специфічні ознаки, що дозволяють теоретично ідентифікувати їх у механізмі державного управління. У цьому, погойдуюмося з думкою І. Процюка, котрий вказує, в реалізації державної влади існують функціональний, інституційний і суб'єктний прояви принципу поділу державної влади [2, с. 36]. Усі вони обумовлюють наявність спеціальних ідентифікуючих елементів (ознак), що дозволяють логічно визначити приналежність органу до конкретної гілки. Ключовими ознаками кожної окремо взятої гілки можна назвати осно-

воположне завдання та наявність у їх складі спеціальних, відповідно до цього завдання, державних утворень (органів). У свою чергу це породжує та визначає ряд інших відмінностей таких як: різні уповноважені суб'єкти цих державних утворень, їх права та обов'язки, функції, завдання, механізми взаємодії безпосередньо у полі конкретної гілки, так і з представниками інших гілок влади, тобто, різне місце у механізмі державного управління. У відповідності до цього ще однією ґрунтовною відмінністю є джерела правового регулювання та організації діяльності конкретних представників цих гілок. Нормативно-правове регулювання конкретної гілки відрізняється особливими, у відповідності до її завдання, правовими інститутами, принципами і, як наслідок, нормами. Паралельно цьому, гілки мають спільні характеристики, що відображаються у загальному завданні гілок влади – організації суспільства та процесів, що протікають у ньому, а також у, закріпленому в статті 6 Основного закону, фундаментальній

¹ Робота виконана в рамках проекту № 55.15.02-22/24.3Ф-01 за темою «Концептуальні засади реформування системи правоохоронних органів в сучасних умовах трансформації нагляду і контролю щодо забезпечення економічної безпеки України»

засаді існування, організації та діяльності органів державної влади виключно у відповідності до положень законодавства України.

При цьому, реалізуючи своє фундаментальне завдання, окремі органи різних гілок влади можуть мати спільні завдання або ж широке коло повноважень, що пересікається з іншими. Так, незалежно від моделі поділу державної влади, судова складова займає виключно незалежне положення в механізмі державної влади. Вона, безперечно, впливає на форму державного правління, але цей вплив непрямий і зумовлений він її взаємовідносинами із законодавчими й виконавчими органами, які, у свою чергу, визначаються системними зв'язками форми держави [3, с. 130]. Також, судовим інстанціям належить дотримуватися найбільш загальної теорії поділу державної влади, що припускає суворе дотримання й виконання функцій кожної з гілок державної влади при розгляді справ на конституційність чи неконституційність тих чи інших функцій [2]. Тобто, судова гілка влади, незважаючи на триаду базисних принципів системи стримувань і противаг, має більш широке коло функцій [4, с. 44]. Це пояснюється тим, що судова гілка влади представлена національною системою судових органів, що реалізується шляхом правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства. І попри те, що завданням суду згідно статті 2 Закону України «Про судочинство та статус судів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII [18] є здійснення правосуддя на засадах верховенства права та забезпечення кожного право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [3], результатом діяльності суду та самого судочинства виражаються як у вирішенні судової справи, так і у виробленні нових правових положень, що конкретним чином можуть стосуватися правоохоронної діяльності або окремих її аспектів. Отже, судова гілка влади, в залежності від юрисдикції, може виконувати функції та завдання, що за специфічними ознаками можна ідентифікувати як завдання інших гілок, наприклад виконувати правоохоронну функцію.

Так, в Юридичній енциклопедії за редакцією Ю. Шемшученка надається наступне визначення правоохоронної діяльності: «Правоохоронна діяльність – це система заходів, спрямованих на забезпечення виконання Конституції, законів та інших нормативно-правових актів держави. Є засобом зміцнення законності й правопорядку, забезпечення конституційних прав громадян. Здійснюється правоохоронними та іншими державними органами, а також громадськими організаціями. До форм правоохоронної діяльності належить також скасування незаконних нормативно-правових актів, визнання законів та підзаконних актів Конституційним судом неконституційними тощо. В Україні правовою основою для правоохоронної діяльності є Конституція та інші закони держави. Відповідні державні органи зобов'язані здійснювати цю діяльність у межах наданої їм компетенції» [10]. Із поданого визначення ми можемо виділити, що на доктринальному рівні, попри відсутність легальної дефініції «правоохоронна діяльність», практика Конституційного Суду України визнається як окрема форма правоохоронної діяльності [11, с. 43]. До того ж О. Соколенко відокремлює правосуддя як окремий вид правоохоронної діяльності [12]. О. Захарова, В. Карабань та інші, визначають діяльність органів із забезпечення правосуддя як частину системи правоохоронної діяльності [13]. А Ю. Полянський акцентує увагу, що в широкому розумінні правоохоронна функція держави становить предмет відання усіх гілок державної влади та органів, що належать до їх складу [14, с. 33]. При цьому, як справедливо зазначає В. Тацій, у результаті широкого тлумачення правоохоронної функції до системи правоохоронних органів слід відносити майже всі органи, які так чи інакше виконують правоохоронні функції, тобто опосередковано займаються правоохоронною діяльністю [20, с. 233].

Тобто, правоохоронна діяльність судових органів не обмежується лише практикою конституційної юрисдикції. Як мінімум, абзацом четвертим статті 125 Конституції України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР визначено, що з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди [1], що відповідає змісту мети і, відповідно, основних завдань правоохоронної діяльності [15, с. 145; 16, с. 73].

У відповідності до цього розділяємо думку С. Суботи, що правоохоронна діяльність є однією із форм діяльності будь-якого органу держави. У межах здійснення своїх функцій, виконання покладених державою і громадянським суспільством завдань державні органи прямо чи опосередковано впливають на стан упорядкованості суспільних відносин. Приймаючи те чи інше рішення і оформлюючи його у правозастосовний акт, будь-який державний орган, незалежно від виду, певною мірою забезпечує і охороняє загальні або конкретні права і свободи людини й громадяни [17, с. 37]. Схожу позицію підтримує і Ю. Чуприна: «якщо представницькі органи створюють закони, виконавчі структури реалізують конкретні соціально-економічні завдання, то судова влада націлена на захист прав і свобод громадян, суспільства, а також держави» [9, с. 5].

Так, судові органи конституційної юрисдикції, представлені Конституційним Судом України, здатні визначати теоретико-правові аспекти діяльності органів інших гілок, оскільки тільки Конституційний Суд України, виходячи із свого розуміння та тлумачення Конституції визначає, що відповідає та суперечить Основному закону держави. Також, згідно статті 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 року № 2136-VIII Конституційний Суд України забезпечує верховенство Конституції в правотворчій діяльності законодавчої гілки та, застосовуючи методологію оцінювання конституційності нормативних актів, у своїх рішеннях може забезпечити захист суспільства, держави та окремих громадян від деструктивної дії неконституційного припису правового акту [5; 6, с. 31; 7, с. 167-177; 8]. При цьому, варто наголосити, що у контексті частини 1 статті 8 Закону «Про Конституційний Суд України», відповідно до якої «Суд розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) чинних актів (їх окремих положень)», критерій неконституційності нормативно-правових актів полягає у запереченні або невідповідності актом чи окремим його положенням приписів Основного Закону, котре апріорі є таким, що посягає на благополуччя особи, суспільства та держави, тобто, носить суто деструктивний характер і породжує відповідні негативні наслідки у разі його практичного втілення. Таким чином, Конституційний Суд України може реалізовувати правоохоронну діяльність шляхом застосування спеціальної методології визначення конституційності нормативних актів тим самим забезпечуючи виконання ключового завдання правоохоронної діяльності у перерізі власних повноважень – захисту особи, суспільства та держави від потенційного впливу неконституційних приписів.

Відповідно, особливість здійснення правоохоронної діяльності Конституційним Судом України проявляється у його специфічній методології визначення (оцінювання) конституційності нормативних актів як унікального методу реалізації мети правоохоронної діяльності. Добре розкриває сутність цієї методології С. Різник, виділяючи наступні етапи:

1) вирішення питання про юрисдикцію суб'єкта конституційного контролю (відкриття провадження) [7, с. 178];

2) перевірка дотримання конституційної процедури при розгляді, ухваленні чи набранні чинності нормативним

актом, що є об'єктом конституційного контролю (в разі, якщо на порушення процедури вказує суб'єкт звернення до Суду) [7, с. 178];

3) тлумачення норми акта (інтерпретація-з'ясування), що є об'єктом перевірки; тлумачення норми Конституції (інтерпретація-з'ясування), порушення якої припускається [7, с. 178];

4) оцінювання відповідності або суперечності нормативного акта Конституції України, аргументація-перевірка тез, що вказують на таку відповідність чи суперечність [7, с. 178];

5) прийняття рішення щодо конституційності (неконституційності) нормативного акта (повністю або в окремій частині), аргументація-обґрунтування прийнятого рішення, викладення окремих думок суддів [7, с. 178].

Результатом цього, як було зазначено раніше, є захист та забезпечення безпеки особи, суспільства та держави від потенційного деструктивного впливу неконституційних приписів. При цьому, окремо необхідно звернути увагу на розгляд актів, котрі регламентують конкретні процесуальні аспекти діяльності правоохоронних органів виконавчої гілки влади, адже тут ми можемо спостерігати безпосередній вплив на сам процес правоохоронної діяльності з боку органів конституційної юрисдикції.

Правоохоронну діяльність інших судових інстанцій можна представити більш класичним уявленням щодо діяльності суду – здійснення правосуддя, а також забезпечення кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією, законами України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Стадія судового розгляду є невід'ємним елементом незалежності від виду процесу (адміністративний, кримінальний, цивільний чи господарський). Апеляційне та касаційне оскарження відповідних судових рішень можливе за ініціативи, визначених у чинному процесуальному законодавстві, суб'єктів та встановленому законом порядку. Правоохоронна діяльність судів усіх трьох судових інстанцій, враховуючи також Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд України, представлена у вигляді реалізації правосуддя як окремого виду правоохоронної діяльності. У цьому контексті, під правосуддям ми можемо розуміти вид правоохоронної діяльності судових органів, що полягає у розгляді та вирішенні по суті цивільних, кримінальних, адміністративних та інших справ у встановленій законом процесуальній формі. Також, як влучно вказують І. Гриценко та М. Погорецький, одними із головних завдань судової влади цілому є захист прав громадян в їх відносинах з органами виконавчої влади та посадовими особами, контроль за додержанням прав громадян при розслідуванні злочинів та проведенні оперативно-розшукової діяльності [19, с. 27].

Аналогічно з органами конституційної юрисдикції, суди першої інстанції також мають власну, притаманну виключно їх юрисдикції та виду, методології здійснення правосуддя як акту реалізації правоохоронної діяльності. Особливість здійснення судами загальної юрисдикції правоохоронної діяльності полягає в унікальному, аутен-

тичному до предмета позову, процесуальному порядку вирішенню справи по суті як способу реалізації мети правоохоронної діяльності.

Наприклад, в юридичній літературі підкреслено, що судовий розгляд у системі стадій кримінального процесу посідає центральне місце і є найбільш важливою його стадією, в якій суд самостійно досліджує наявні у справі докази, а також нові докази, які надані учасниками процесу або витребувані судом. Процедура судового розгляду кримінальних справ складається з кількох взаємопов'язаних між собою частин (етапів): підготовча частина розгляду кримінального провадження, судовий розгляд, дослідження доказів, судові дебати. При цьому, дослідники вказують, що кожна із частин є послідовною системою процесуальних дій з чітко визначеним змістом та завданнями [21; 22, с. 114]. Результатом виконання цих дій є закриття судового провадження, тобто, його логічне завершення. Процесуальним законодавством визначено обов'язковість до виконання судових рішень, що є гарантією забезпечення виконання, визначених у статті 2 Кримінально-процесуального кодексу України, завдань кримінального провадження, а саме захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження тощо [23].

Залежно від форми судочинства, суди першої інстанції мають власні, притаманні саме їхньому виду судочинства, процесуальні особливості вчинення правосуддя. Відповідно, вчиняючи правосуддя, та виносячи, ґрунтуючись на його результатах, логічний вирок, суди виконують одне із завдань правоохоронної діяльності, а, отже опосередковано та у специфічний спосіб здійснюють її. Змістом апеляційного оскарження можна назвати повторний розгляд справи з урахуванням наявності вже винесеного рішення суду першої інстанції з подальшим наданням йому ознак апеляції. Касація виражається у перевірці вищими судами законності постанов суду I та II інстанції, що набрали чинності. Фактично, реалізуючи свою діяльність, і апеляційні і касаційні суди вчиняють правосуддя, тобто, як зазначалося раніше, опосередковано здійснюють правоохоронну діяльність, однак у специфічний, визначений нормами чинного законодавства України, спосіб.

Висновки. Отже, визнаючи систему органів суду як самостійну гілку влади, на яку покладено реалізацію спеціального завдання вчинення правосуддя, а також враховуючи другорядні завдання суду, котрі надає нам законодавець, можемо дійти висновку, що суди конкретним чином реалізують завдання правоохоронної діяльності, а значить здійснюють правоохоронну діяльність. Аргументом щодо раціоналізації цього твердження може виступати факт, що кінцева мета, а також визначені законодавством завдання окремих форм судочинства співпадають з аналогічними характеристиками, що застосовуються до суб'єктів правоохоронної діяльності. При цьому, в залежності від форми судочинства, здійснення правоохоронної діяльності тим чи іншим судом буде суттєво відрізнятися. Так, здійснення правосуддя у формі конституційного судочинства вчиняється за допомогою специфічної методології визначення (оцінювання) конституційності нормативних актів, що не притаманна іншим видам судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 04.05.2022).
2. Процюк І.В. Поділ державної влади в розрізі його головних аспектів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2015. Випуск 34. Том 1. С. 36–40.
3. Бостан С.К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики : монографія. Запоріжжя : Юрид. ін-т, 2005. 540 с.
4. Слободянюк І. С. Стимування та противаги в системі поділу влади: Філософсько-правових аспект. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2012. № 2. С. 43–49.
5. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII : станом на 11 квіт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 11.05.2022).
6. Крисюк Ю., Лобач А. Дихотомія букви і духу закону. *Історико-правовий часопис.* 2017. № 2. С. 29-34.

7. Різник С. В. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.02. Львівський національний університет імені Івана Франка МОН України; Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Київ, 2021. 488 с.
8. Різник С. В. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 542 с.
9. Чуприна Ю. Ю. Місце судової гілки влади в системі державної влади України. *Державне будівництво*. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_37.
10. «Правоохоронна діяльність». Юридична енциклопедія : В 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. URL: https://leksika.com.ua/10780813/legal/pravoohoronna_diyalnist.
11. Куліш А.М., Миргород-Карлова В.В., Мурач Д.В. Гносеологічний аналіз категорії «правоохоронна діяльність». *Юридичний науковий електронний журнал*, № 3. 2022. С. 43–48.
12. Соколенко О. Напрямки правоохоронної діяльності: особливості теоретичного розуміння. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Юридичні науки*. № 93. 2012. С. 69–72.
13. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник / В. Т. Білоус [та ін.] ; відп. ред. В. Т. Маляренко. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 375 с.
14. Полянський Ю. Теоретичні засади організації і діяльності органів охорони правопорядку в аспекті конституційної реформи в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. № 3. 2012. С. 33–37.
15. Соколенко О.Л. Система та види правоохоронних органів України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 143–149.
16. Кунев Ю.Д., Кунева З.Ю. Правоохоронна діяльність Митної служби: теоретичні аспекти. *Вісник Академії Митної служби України. Серія: Право*. 2012. № 2 (9). С. 72–77.
17. Субота С.І. Аксиологічні засади правоохоронної діяльності в умовах розвитку громадянського суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*, № 1. 2020. С. 35–38.
18. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII : станом на 22 берез. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 06.05.2022).
19. Гриценко І.С., Погорєцький М.А. Судова влада в Україні: до визначення поняття. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 23–27.
20. Тацій В. Визначення поняття та системи правоохоронних органів у концепції змін до Конституції України (концептуальні підходи). *Право України*. 2012. № 11-12. С. 233–240.
21. Шепітько І.І. Сутність судового розгляду (судового слідства) та його місце в системі кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. № 32. 2016. С. 218–234.
22. Попелюшко В.О. Судовий розгляд кримінальної справи : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2006. 234 с.
23. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 08.05.2022).